

Notes sobre la conflictivitat senyorial al Penedès (1759-1800)*

per Ramon Arnabat i Mata

La situació del règim senyorial català a les acaballes de l'antic règim és un tema que ha originat, i origina, força debats dins la historiografia catalana. Però, malgrat les importants contribucions que s'han fet darrerament, manquen encara molts estudis per arribar a conèixer, realment, quin era el pes d'aquest règim dins la societat. Dins d'aquesta problemàtica general hi ha una qüestió que, recentment, ha despertat l'interès d'alguns historiadors: la conflictivitat senyorial.¹ Conflictivitat que fa referència a les institucions senyorials, és a dir, a aquelles institucions que garantien, mitjançant drets i privilegis, el domini del senyor sobre un territori o un grup de població; aquestes institucions poden ésser de caire econòmic i jurídic-administratiu.

Les anàlisis que sobre conflictivitat senyorial s'han fet fins ara abasten un marc ampli —geogràficament i cronològicament—, com per exemple Catalunya, 1751-1837,² o un marc molt concret —a ambdós nivells—, per exemple algun conflicte puntual d'alguna senyoria.³ La investigació que sintetitzo aquí cal situar-la entremig de les dues que he assenyalat més amunt, ja que, quant al període, abasta del 1759 al 1800 i, quant al marc geogràfic, abasta el Penedès. Aquest àmbit geogràfic d'anàlisi permet allunyar-nos dels casos concrets, que poden ésser excepcionals, però, alhora, és prou reduït per ajudar-nos a aprofundir, sobretot a l'hora d'analitzar els protagonistes socials, en la tipologia, les relacions entre la conflictivitat i els graus de desenvolupament econòmic. Quant al marc cronològic, aquest és prou ampli com per poder apreciar les tendències d'aquesta conflictivitat.⁴

* Agraïixo a Antoni Segura i Jaume Suau les crítiques i els suggeriments que han fet a l'original d'aquest treball, tot i que la responsabilitat de l'actual redacció és, exclusivament, meua.

1. Pel que fa a Catalunya, Albert Cots és qui ha fet les aportacions més importants (*vid.*, sobretot, la tesi de llicenciatura, inèdita, Albert Cots i CASTAÑÉ, *Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya: 1751-1837* [UB 1984], i, sens dubte, la seva tesi doctoral, llegida a la Universitat de Barcelona aquest any i que jo no he pogut consultar abans de realitzar aquest treball).

2. Albert COTS i CASTAÑÉ, *op. cit.* i *Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya (1751-1808)*, «Estudis d'Història Agrària», núm. 4 (1984), ps. 241-268.

3. Per exemple, Josep BAUCELLS i REIG, *Sitges i la jurisdicció senyorial de la Pia Almoina de la seu de Barcelona*, «Actes de la XXIX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos» (Sitges 1985), vol. I, ps. 15-60.

4. Actualment estic complementant aquest estudi amb l'ampliació del període 1750-1808 i,

Pel que fa a la font —documentació judicial—, tampoc no ha estat utilitzada, fins ara, per fer anàlisis sobre conflictivitat senyorial en un àmbit com el nostre.

La font documental

La font documental utilitzada per fer aquesta investigació ha estat el fons de l'Arxiu Judicial de l'Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès (AJ-AHCVP), concretament la sèrie Processos, secció segle XVIII (P. XVIII).⁵

La utilització d'una font de caire judicial està justificada pel fet que aquests arxius són un dels millors registres que tenim, per a aquest període, de la conflictivitat de qualsevol tipus. Però no es tracta tan sols de registres, sinó que, a més, ens ofereixen una rica informació que permet apropar-nos fins al detall de la conflictivitat: conèixer els noms dels protagonistes, les seves activitats, els arguments que utilitzen i les justificacions que addueixen, conèixer el desenvolupament del conflicte amb tot detall, concretar-ne la tipologia i veure les relacions entre diferents conflictes... En definitiva, ens permet concretar i, alhora, aprofundir molt més en aquesta problemàtica.

He escollit aquest fons perquè, a més dels avantatges que he assenyalat per als judicials, el de l'Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès es conserva íntegrament i abasta tota la comarca, ja que aquesta vila fou la seu de la cúria del corregidor i del tinent de corregidor.⁶ Estem, doncs, davant d'una font en certa manera centralitzadora i que abasta tota la comarca. La documentació que hi trobem procedeix dels processos judicials en els quals intervingueren el corregidor i el tinent de corregidor, que era el qui normalment s'encarregava de les tasques de justícia. Trobem, sobretot, processos judicials que s'iniciaven tenint com a jutges el corregidor o el tinent de corregidor; processos que, en la majoria dels casos, començaven i acabaven en l'àmbit corregimental. Però també trobem documentació judicial complementària que tramitava el corregidor a instàncies de la Reial Audiència —per exemple, pliques de testimonis. Finalment, assenyalem que, en aquest fons, he localitzat, també, processos judicials que es dugueren a terme a les cúries dels batlles —tant reials com senyorials—, així com d'altres de relacionats amb les cúries senyorials, encara que, en aquests dos darrers casos, és difícil establir-ne la representativitat.⁷

alhora, amb una ampliació de la font documental incorporant l'anàlisi de les diferents cúries dels batlles de la comarca, tant reials com senyorials. El proper pas serà la consulta d'una cort senyorial.

5. Concretament, les caixes xxxix-LVIII.

6. Malgrat que, teòricament, aquest fons hauria de comprendre tot el corregiment, en realitat hi manca molta informació sobre el territori que ara comprèn la comarca de l'Anoia, ja que a Igualada hi havia un tinent de corregidor, del qual no he pogut localitzar la documentació. Per aquest motiu he reduït l'àmbit geogràfic de l'anàlisi al Penedès, ja que les dades que afecten la comarca ens ofereixen un alt grau de fiabilitat.

7. Vegeu la nota 4. Malgrat tot, sí que podem donar un important grau de fiabilitat a la font, ja que, a l'Arxiu Notarial de l'Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès (AN-AHCVP), concretament el Registre de bans, decrets i lletres, 1788-1926, manual 62,

Quant a l'administració de justícia, els batlles dels pobles eren els encarregats d'administrar-la als seus municipis —segons que establia el decret de Nova Planta—, i el primer graó de la cadena judicial, tant si eren de jurisdicció senyorial com reial. El segon graó l'ocupaven els corregidors⁸ —peces clau de l'engranatge polític borbònic—, que sovint delegaven aquestes funcions, com he dit, en els tinents de corregidor —o alcaldes majors—, tot i que mantenien el privilegi de dictar la sentència si volien. Els corregidors eren la segona instància on podien apellar els qui no estiguessin d'acord amb el resultat de la sentència del batlle, però també on es podia iniciar un procés judicial. Les sentències del corregidor només les podia anul·lar la Reial Audiència, que actuava com a tribunal de darrera instància de Catalunya. Com a últim recurs, sempre hi havia la possibilitat d'apellar al Consell de Castella.

Una primera observació que hem de fer, a aquesta font, és que només recull els conflictes que esdevenen procés judicial i margina, per tant, els conflictes que no arriben a instal·lar-se en aquest àmbit. Malgrat tot, sembla previsible que una bona part dels conflictes, sobretot els més importants, esdevinguin, en un moment o altre, procés judicial, ja que la via dels plets fou una de les més utilitzades en aquest tipus de conflicte, almenys fins al 1808.

Una altra observació que cal fer és que, possiblement, el fons consultat no recull tota la conflictivitat que esdevé procés, ja que funcionaven paral·lelament les cúries senyorials, les cúries locals —senyorials i reials— i la Reial Audiència. Recordem, però, que, com he dit, en aquest fons he localitzat diversos processos que s'havien vist en cúries locals, cúries senyorials i d'altres que prèviament o posteriorment havien passat per la Reial Audiència, cosa que crec que és un bon indicador de la fiabilitat de la font.

Una última observació, potser la més important i que ens estalviarem de repetir al llarg del text, és que les conclusions que aquest treball aporta, així com les hipòtesis que formula, s'han d'entendre com una primera aproximació, a causa dels problemes que pot representar la font documental consultada, sobretot tenint en comte que la zona de reialenc representava una tercera part de la comarca. I, alhora, s'han d'entendre referides, únicament i exclusiva, al Penedès en el període 1759-1800.

El marc d'anàlisi

El marc geogràfic d'aquest treball —el Penedès— abasta les comarques de l'Alt i el Baix Penedès i el Garraf.⁹ Al final del XVIII aquesta comarca tenia 65

Marià Abella, he pogut comprovar que una bona part dels conflictes que, mitjançant les citacions judicials de la Reial Audiència, coneixem per aquest notari, tenen el procés corresponent a l'AJ-AHCVP.

8. Per a aquesta temàtica cal consultar Joan MERCADER I RIBA, *Catalunya i Felip V* (Barcelona 1968), i Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans a l'antic règim, 1453-1808* (Barcelona 1983).

9. Cal assenyalar que, quan parlo del Penedès, en aquest article, ho estic fent de les comarques esmentades, menys les localitats de Calafell i Cunit (Baix Penedès) i de Cubelles i Vilanova (Garraf), perquè aquestes, a la divisió corregimental, anaren a parar al corri-

nuclis de població, amb un total de 27.564 habitants, i una extensió de 979,65 km².¹⁰ La població havia crescut, del 1718 al 1787, un 237,8 %, ¹¹ és a dir, un 20 % per sobre de la mitjana catalana, cosa que ens indica una sòlida base econòmica que va contribuir a fer-ho possible, sobretot a la zona costanera i el seu *hinterland*. Quant a la distribució per grups socials, més de la meitat eren jornalers (55 % dels habitants que treballaven, a efectes estadístics), una cinquena part pagesos (20 %), benestants, mitjans i petits (majoritàriament d'aquests dos darrers sectors); un altre grup important era el dels menestrals i artesans (10,5 %), mariners (5,5 %) i eclesiàstics (3 %); els altres tenien menys importància numèrica, encara que no social, com els fabricants (2 %), comerciants (1,4 %), buròcrates públics (1 %), «doctors» (0,4 %), nobles (0,2 %) i estudiants (1 %).¹²

Pel que fa a la jurisdicció, el 58,4 % dels nuclis de població, el 57,4 % dels habitants i el 67,1 % del territori estaven sota jurisdicció senyorial; el 36,9 %, el 37,7 % i el 29,9 %, respectivament, estaven sota jurisdicció reial; i la resta eren de jurisdicció compartida.¹³

Al final del segle XVIII ¹⁴ la principal activitat productiva continuava essent l'agricultura, i els conreus més importants eren els cereals —destacava el mestall i el blat—¹⁵ i la vinya, que al llarg del segle i, sobretot, a partir del darrer terç, es va estendre extraordinàriament. Mantingueren la seva presència les oliveres —sobretot a la zona del Baix Penedès— i els llegums, així com el canem i el regadiu, aquests darrers en algunes zones molt concretes de la comarca. Les activitats «fabrils» més importants eren les relacionades amb el vi, concretament la fabricació d'aiguardent,¹⁶ i amb el tèxtil, tot i que aquest sector va anar

ment de Tarragona, i, per tant, ens manca la informació sobre conflictivitat senyorial, ja que la font consultada només es refereix al corregiment de Vilafranca. Aquestes quatre localitats sumaven 7.640 veïns i 76,40 km², i eren totes de reialenc.

10. Vegeu l'apèndix 1. Les dades de població corresponen a la transcripció i correcció que Josep Iglésies va fer d'*El cens del comte Floridablanca (1787)* (Barcelona 1969-70), vol. 1, ps. 259-317. Per al cas del Penedès, la fiabilitat d'aquest cens ha estat demostrada per Miquel A. MARTÍNEZ, *El Penedès al cens de Floridablanca (1787)*, «Miscel·lània Penedesenca» (Sant Sadurní 1986), vol. VIII, ps. 135-158. Les dades de l'extensió han estat extretes d'*«El Penedès i l'Anoia»*, dins *Gran geografia comarcal de Catalunya* (Barcelona 1982), vol. 5.

11. Les dades de la població del 1718 a Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna* (Barcelona 1986), vol. III, ps. 153-155.

12. Elaboració pròpia a partir de les dades que ofereix J. IGLÉSIES, *op. cit.*, vol. 1, ps. 259-317.

13. A l'apèndix 1 hi trobareu les diferents jurisdiccions de la comarca detallades.

14. La informació que ve a continuació s'ha extret de Manuel BARBA I ROCA, *Respuesta al interrogatorio del Sr. D. Francisco de Zamora por lo concerniente al corregimiento de Vilafranca* (1787); aquesta informació m'ha estat possible consultar-la gràcies a Pep Colomer, Raimon Soler i Jordi Vallès, que n'estan preparant una reedició.

Per a una anàlisi de l'agricultura al Penedès durant el segle XVIII, cal consultar també Emili GIRALT I RAVENTÓS, *Evolució de l'agricultura al Penedès*, «Actas y comunicaciones de la I Asamblea Intercomarcal de Investigadores del Penedès y Conca d'Odena» (Martorell 1957), ps. 166-176. I Montserrat DURAN, *Evolució de la propietat i dedicació agràries al Penedès entre el segle XVI i el XVIII*, tesi de llicenciatura, inèdita (UAB 1983).

15. Remei VENDRELL, *Retalls d'història agrícola-social del Penedès*, «Miscel·lània Penedesenca», vol. v (Vilafranca 1982), ps. 237-260.

16. La fabricació d'aiguardent era l'alternativa per a aquelles localitats allunyades de la

perdent força a la comarca. Cal destacar també l'activitat paperera a les conques de l'Anoia i del Riudebitlles, que esdevingueren el principal nucli paperer de Catalunya al final del segle XVIII.¹⁷

A la comarca trobaríem, doncs, àrees plenament modernitzades, en el sentit que ho planteja Pierre Vilar,¹⁸ com Sitges i el seu *hinterland*, Vilafranca i el Vendrell, i aquells enclavaments manufacturers de paper que he esmentat més amunt. Al costat d'aquestes àrees en trobaríem d'altres d'intermèdies on coexistirien i pugniarien les velles i les noves relacions socials. Aquestes abasterien una bona part de la comarca, sobretot aquelles zones properes als nuclis que he citat abans; així, al voltant de Vilafranca hi havia una intensa activitat de fabricació d'aiguarent que es comercialitzava a través del mercat d'aquesta vila.¹⁹

Assenyalant, finalment, que, a nivell social, s'havia anat consolidant al voltant del comerç vinícola una burgesia comercial i, alhora, una pagesia benestant —emfiteuta o propietària—, com a sectors socials en ascens. Al costat d'aquests, continuava tenint força el sector dels artesans i menestrals i el de les professions liberals —els anomenats «doctors». També va anar estenent-se una pagesia pobre, que comprenia parcers, rabassers i jornalers, que molts cops eren, a més, rabassers de petites vinyes, sobretot a les zones més «modernitzades», on aquest sector social era quasi el doble que el de pagesos amb alguna propietat o primer domini útil. En canvi, a les zones més «tradicionals», la pagesia mitjana continuava essent nombrosa —igual o àdhuc superior, numèricament, als jornalers— i continuava tenint força social.²⁰

Conflictivitat senyorial i conflictivitat total

No coneixem, exactament, per ara, dues qüestions directament relacionades amb la conflictivitat senyorial. La primera és el pes real que, a cada zona en concret, tenien els drets senyorials, i així, malgrat que puguem conèixer els conflictes senyorials, és impossible saber què representaven en el conjunt del sistema senyorial i en el conjunt de la societat. Per exemple, els conflictes pel domini directe en bona part provenen de les capbrevacions, però no sabem quantes se'n feren, tot i que podem conèixer les que acabaren en conflicte; però, què repre-

costa i de vi de més mala qualitat, ja que la demanda, tant a l'interior com a l'exterior, era prou forta per assegurar-ne la comercialització. L'aiguarent podia transportar-se sense perill de fer-se malbé i, a més, ajudava a garantir el transport, en bones condicions, dels altres productes vinícoles. Sobre aquest tema es pot consultar Jaume TORRAS ELIES, *Aguarent i crisis rural. Sobre la coyuntura vitícola, 1793-1832*, dins A. GARCÍA SANZ i R. GARRABOU (eds.), *Historia agraria de la España contemporánea*, vol. 1, ps. 151-171 (Barcelona 1985), i Carlos MARTÍNEZ SHAW, *La fabricació de l'aiguarent*, «L'Avenç», núm. 32 (1980), ps. 38-44.

17. *Vid.*, Josep M. DELGADO, *La fabricació manual de paper a Catalunya*, «L'Avenç», núm. 64, (1983), ps. 16-23.

18. Pierre VILAR, *op. cit.*, vol. III, especialment ps. 625-655.

19. Vegeu la nota 16.

20. Les dades són extretes de J. IGLÉSIES, *op. cit.*, vol. 1, ps. 259-317. Quan parlo de poblacions «tradicionals» ho faig, simplement, per referir-me a aquelles en què l'agricultura d'autoconsum continuava essent molt majoritària. I, quan parlo de poblacions «modernes», em refereixo a aquelles que comercialitzaven una part important de llur producció agrícola.

senten aquestes? Una part molt important? O una part molt minsa? ²¹ La segona, que és la que pretenc contribuir a esbrinar amb aquest treball, és saber quin pes té la conflictivitat senyorial dins de la conflictivitat general —pocs conflictes senyorials no és sinònim de poc percentatge dins del total, ja que aquest depèn del total de conflictes, de la mateixa manera que molts conflictes senyorials no és sinònim del contrari.

La font consultada i l'àmbit reduït de la investigació m'han permès d'afrontar aquesta qüestió, que considero prou important i que ens ha d'ajudar a situar la conflictivitat senyorial dins la conflictivitat social.

En total, he comptabilitzat 463 processos judicials, 74 d'aquests fan referència a conflictes senyorials, és a dir, un 15,5 %.²² Si fem una mitjana anual de tot el període, el total de processos seria de 12,9, i els de tipus senyorial de 2,05 —2,0 sobre drets econòmics i 0,05 sobre drets jurisdiccionals.²³

Quant a la importància social d'aquests conflictes, diguem que els que ocasionava el domini directe, el pagament de censos i altres prestacions són de caire individual, mentre que els que fan referència a delmes i al domini exclusiu són mixtos, és a dir, en trobem d'individuals i de col·lectius. Finalment, els conflictes jurisdiccionals i els que es relacionen amb els béns del comú són de caire col·lectiu. Les tres quartes parts d'aquests conflictes —i la majoria dels altres tipus localitzats en aquest arxiu— són de caire individual.

Què podem concloure d'aquestes dades? Doncs que la conflictivitat senyorial representa un percentatge que cal considerar, però, en cap cas, no és el més important dins del conjunt de la conflictivitat i que aquesta importància es relativitza, encara més, si ens referim al conjunt de la societat, ja que difícilment va afectar de manera directa més del 3 % de les famílies.²⁴ Avala això la teoria d'un règim senyorial amb poca força al final del segle XVIII?, o bé és una mostra de la seva vitalitat, ja que manté no sols la dominació, sinó també una part important de l'hegemonia social? Evidentment, amb les dades d'aquest article no es pot solucionar aquest tema tan complex.

Tipologia

He subdividit els conflictes senyorials localitzats en dos grans grups: un es refereix a conflictes relacionats amb els drets econòmics i l'altre als conflictes

21. Una possible línia d'investigació seria consultar els arxius notariais de la comarca per intentar destriar quantes capbreuacions es dugueren a terme en aquest període i, posteriorment, comparar aquestes amb les que finalitzaren en conflicte judicial.

22. Vegeu el detall a l'apèndix 2. En el conjunt de les caixes esmentades a la nota 5 he localitzat 541 processos, 82 dels quals eren senyorials. La resta entre aquesta quantitat i els que ofereixo a l'apèndix 2 corresponen a les localitats del corregiment que no pertanyen al Penedès (vegeu la nota 6).

23. Vegeu l'apèndix 2. A partir d'ara parlaré de conflictes en lloc de processos, ja que cada procés fa referència a un conflicte.

24. El càlcul ha estat realitzat a partir de les següents dades: en total he trobat —vegeu l'apèndix 7— 169 persones que intervenen en la conflictivitat senyorial —incloent-hi, en 20 ocasions, institucions eclesiàstiques i, en 12, ajuntaments—, i la població estava agrupada, aproximadament, en unes 5.512 famílies (27.564 habitants dividits per 5).

sobre drets jurisdiccional. Dins dels conflictes sobre drets econòmics hi ha un subgrup molt important que inclou els relacionats amb els drets dominicals sobre la terra: domini directe, censos i lluïsmes,²⁵ altres prestacions i delme; i un segon subgrup que conté conflictes sobre el domini exclusiu i sobre els béns i els drets del comú. Els conflictes sobre drets jurisdiccional es refereixen a l'elecció de càrrecs del comú i a privilegis senyorials.²⁶

El primer que cal destacar, respecte a la tipologia de la conflictivitat senyorial al Penedès pel que fa al període estudiat, és el predomini absolut dels conflictes sobre drets econòmics, que representen el 97,2 % del total, davant els de drets jurisdiccional, que només representen el 2,8 %.²⁷

Dins els conflictes sobre drets econòmics destaquen els que fan referència al domini directe —29,2 % dels econòmics i 28,4 % del total. El reconeixement o no del domini directe és l'eix vertebrador d'aquesta conflictivitat. Així, trobem conflictes sobre disputes pel domini directe sobre una peça de terra, desnonaments per part dels senyors directes dels propietaris útils i capbreuacions en les quals el senyor demanava que, qui en tenia el domini útil, fos «condenado en haver de reconocer, y cabrear, en alodio y dominio directo de... las mencionadas piezas de tierra... bajo los respectivos censos de... Y asi mismo todas las demas propiedades que tenga y poseha en alodio y dominio directo del mismo, pagar a este las pensiones de censos vencidos y no satisfechos, junto con los que en adelante vencerán, y así mismo los laudemios adeudados y los daños y costas causados...»²⁸

També són importants els que es relacionen amb el domini directe, com els censos i lluïsmes —bàsicament la negativa a pagar-los o a pagar les quantitats exigides.²⁹ Quant a les altres prestacions, tenen com a únic denominador comú la negativa a pagar l'anomenat dret de castlania, pel qual «los compradores de las casas en esta villa [Vilafranca] deben pagar los derechos dominicales, o alodiales a los tres senyores caslanes, a razón de nueve dineros por libra, dividido por iguales partes entre los tres»,³⁰ Aquest conjunt de conflictes representen la meitat dels econòmics i quasi la meitat del total.

Cal destacar, també, els conflictes sobre primícies i delmes, és a dir, sobre

25. He cregut convenient distingir els conflictes relacionats amb el reconeixement del domini directe dels conflictes motivats per l'impagament de censos, ja que en aquests darrers es discutia la quantitat a pagar, però no el domini directe.

26. No he cregut convenient subdividir aquests conflictes, ja que només n'he localitzat dos casos. Uns altres dos casos localitzats fan referència a problemes pel nomenament de càrrecs del comú, a Vila-rodona, entre els regidors i el capítol de Barcelona —senyor jurisdiccional del lloc. Conflicte de gran envergadura, ja que s'arribà a cremar la casa i tallar les oliveres al batlle escollit pel capítol (AJ-AHCVP, P. segle XVIII, caixes LI i LII), però que resta fora del nostre marc d'anàlisi.

27. Vegeu-ne el detall a l'apèndix 3.

28. AJ-AHCVP, P. XVIII, caixa LIII.

29. Una conflictivitat important és la que s'originà a causa del fet que els senyors alodials pretenguessin cobrar censos i lluïsmes pels contractes de rabassa morta que, recordem-ho, s'estaven estenent per una bona part del Penedès. Tant els rabassers com els que tenien la primera cessió de la terra es negaren a pagar-los. Aquesta conflictivitat, a més del Penedès, afectà la comarca de l'Anoia, sobretot els pobles que envoltaven Igualada (AHMI, secció judicial, caixes dels anys 1760-1799).

30. AJ-AHCVP, P. XVIII, caixa LIV.

el dret de «percibir y cobrar la dècima dels fruits que Déu dona y se cullan en...»³¹ —al voltant d'un 16 % dels econòmics i dels totals. Aquests conflictes sovint enfrontaren diversos perceptors i/o arrendataris entre ells. Els més repetits foren entre rectors de parròquies i altres recaptadors del delme i primícia (nobles, institucions eclesiàstiques i arrendataris). Però els conflictes més importants foren els que generà la pretensió de cobrar delmes de productes que fins llavors no es cobraven —carnalatge i farratginal, per exemple— i enfrontaren collectius de pagesos amb els senyors. El conflicte més important es produí a Castellví de la Marca (1781), quan el marquès d'Alfarràs exigí el delme de carnalatge als pagesos que tenien bestiar en aquell terme i aquests s'oposaren a pagar-lo al·legant que havien de pagar delme del gra, la vinya, els alls i el cànem, però que «*todo el término de Castellví se hallaba de tiempo inmemorial y antiquísimo en la quieta y pacífica posesión de la libertad de pagar diezmo de carnalaje*».³²

Altres conflictes importants sobre drets econòmics foren els referents a domini exclusiu —al voltant d'un 14 %. El tema central de discussió era l'ús de les aigües, i, geogràficament, aquesta conflictivitat estava centrada a la conca del Riudebitlles, on les aigües de les rieres eren vitals per a l'economia local, ja que hi havia un gran nombre de molins fariners i paperers i de forges.³³

Cal assenyalar, finalment, els conflictes sobre els drets i els béns del comú —prop d'un 20 %—, en els quals trobem una problemàtica de caire collectiu que enfrontà els ajuntaments amb sectors benestants de la pagesia i de la noblesa. Conflictivitat centrada en els drets de llenyejar i pasturar, ja que es produïa un procés de privatització, amb el suport de la Reial Audiència, de béns que, fins llavors, havien estat d'ús comunal. Com a exemple, el llarg plet que enfrontà el comú de Sitges (1778 i 1791) amb diferents senyors i particulars pels drets de llenyejar i pasturar, perquè aquests havien obtingut de la Reial Audiència un ban que prohibia aquests usos comunals, «*mandamos a todas y cualesquiera personas..., que en adelante no se atrevan... a hacer entrar ningún género de ganado en los citados mansos y tierras... ni hurtar árboles, sus renuevos, y leña de los bosques de estos mansos y tierras, hurtar estiércol, bellotas, frutas, trigo, legumbres así en grano como en paga, ni otras cualesquiera especie de frutos, desviar o usurpar sus aguas, arrancar piedras bajo la pena de tres libras si fuere de día y duplicado siendo de noche..., ni pasar de día ni de noche a pie ni a caballo...*»³⁴

Pel que fa als conflictes jurisdiccionals, un cop esmentada la poca importància dins el conjunt, només hem de dir que, dels dos que he trobat, un fa referència al nomenament de càrrec del comú —quadra de Puiglloret (1795)—, i l'altra a la defensa que la comunitat de preveres de Vilafranca fa del seu fur eclesiàstic per no haver de pagar drets d'entrada del vi a la vila (1784).³⁵

La preeminència dels conflictes ocasionats pels drets econòmics pot ser de-

31. AJ-AHCVP, P. XVIII, caixa XLV.

32. AJ-AHCVP, P. XVIII, caixa L.

33. AJ-AHCVP, P. XVIII, caixa LIV.

34. AJ-AHCVP, P. XVIII, caixes L i LVIII.

35. AJ-AHCVP, P. XVIII, caixes LII i LVII.

guda al fet que era d'aquestes institucions d'on els senyors, al final del segle XVIII, extreien la major part de llurs rendes, i, per tant, eren les que més enèrgicament defensaven. Amb tot, no podem oblidar que la jurisdicció era un element important dins el marc senyorial, ja que, en última instància, permetia mantenir les posicions econòmiques avantatjoses per als senyors. El domini i/o control del poder local —tot i que mediatitzat, relativament, pel monarca al final del segle XVIII— era vital per mantenir la coerció extraeconòmica que assegurava les rendes que percebien els senyors.

Aquesta conflictivitat sembla que va anar per camins legals mitjançant plets. Per la informació que tenim, sembla que els conflictes sobre drets econòmics s'iniciaren, majoritàriament, quan els que en tenien el domini útil es resistien a satisfer les quantitats totals o parcials que exigia el senyor —via impagament, estafa, ocultació, etc.—, o bé quan, en menor nombre, el senyor pretenia imposar noves exaccions o reaplicar les que ja havien quedat en desús —podríem parlar en aquest cas de reacció senyorial— i els que en tenien el domini útil es negaven a pagar-les. A aquesta resistència passiva, el senyor hi oposà el pes de l'administració de justícia —senyorial i reial— iniciant un plet que portava a un procés judicial i que podia durar, com a terme mitjà, un any. Les sentències es dictaven, majoritàriament, a favor dels senyors, sobretot quan es tractava de l'impagament de drets en ús; en canvi, quan es pretenien cobrar noves exaccions, sovint es dictaminava contra els senyors —ens referim a la justícia reial, naturalment. Podem dir, doncs, que la conflictivitat senyorial era provocada per la resistència dels que tenien el domini útil a certs aspectes del domini senyorial, resistència que passava per la via dels fets i al marge de l'aparell institucional, mentre que la resposta senyorial a aquesta resistència passava per la via judicial.

La conflictivitat afectà, en tots els casos que estudiem en aquest treball, un aspecte concret del domini senyorial, i no trobem una oposició global al sistema senyorial. En diferents processos localitzats,³⁶ trobem que es reconeixia el domini directe del senyor sobre una peça de terra, però, en canvi, es negaven a pagar els censos o el lluïsmen perquè es consideraven abusius. Sovint el que es discutia era més la quantitat que havien de pagar que el dret en si.

Quant a la tipologia, les dades coincideixen, en part, amb les que ofereix A. Cots,³⁷ que assenyalava el predomini dels conflictes econòmics sobre els jurisdiccionals i el dels relacionats amb els drets dominicals dins d'aquells. Però hi ha una forta divergència quant als percentatges, ja que les dades que apporto donen un percentatge molt més gran de conflictes econòmics sobre el total. La utilització d'una font diferent —de caire governatiu/judicial— i diferents marcs d'anàlisi —tot Catalunya/el Penedès— i cronològics —1751-1808/1759-1800— poden explicar, en part, aquestes divergències.

36. AJ-AHCVP, P. XVIII, caixa LIII.

37. Albert COTS i CASTAÑE, *Institucions senyorials i opinió pública a Catalunya entre 1751 i 1808: Una aproximació a partir de l'estudi d'alguns conflictes senyorials*, dins «Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya» (Barcelona 1984), ps. 294-295.

Cronologia

Pel que fa a la cronologia —si parlem del percentatge de conflictes senyorials sobre el total—, hi ha una tendència a incrementar-se de 1759-64 a 1777-82; es dona el màxim en aquest sexenni i s'estabilitza, per sobre de la mitjana, fins al final del període —excepte el de 1789-94. Si, en canvi, parlem del total de conflictes —en nombres absoluts— partim d'una xifra alta, 19 (1759-64), i després d'un sotrac que abasta de 1765-70 a 1789-94 tornem a una xifra relativament alta, 15 (1795-1800).³⁸

Pel que fa als anys, els de màxima conflictivitat serien el 1763 i el 1764, amb cinc conflictes cadascun, i el 1778, 1781, 1788, i 1795, amb quatre; en conjunt, aquests anys —17 % del període— representen el 35 % de la conflictivitat senyorial.

Aquestes dades, que corresponen al Penedès, coincideixen, també parcialment, amb les que ofereix A. Cots³⁹ per a tot Catalunya. I dic parcialment perquè, si bé ambdós constatem una alça de la conflictivitat senyorial durant el darrer terç del segle XVIII, jo, a més, he constatat ja una forta conflictivitat a la dècada dels seixanta, tot i que després baixa fins a l'empenta del final del segle.

Pel que fa a la cronologia dels diferents tipus de conflictivitat senyorial, els conflictes sobre drets econòmics⁴⁰ tenen un nivell alt el 1759-64, 1783-88 i 1795-1800. En aquests sexennis es produeixen les dues terceres parts d'aquests conflictes. És una cronologia semblant a la de la totalitat de conflictes, ja que aquests són la part més important del conjunt (97,2 %). Pel que fa als anys, els de major conflictivitat d'aquest tipus són el 1763 i el 1764, amb cinc conflictes cadascun, i el 1778, 1781 i 1788, amb quatre, cosa que significa una tercera part del total. Quant als conflictes sobre drets jurisdiccionals,⁴¹ a causa de la poca representativitat que tenen ens estalviarem de parlar-ne.

Una qüestió interessant és relacionar l'evolució dels ingressos senyorials amb la de la conflictivitat senyorial. Diversos autors han assenyalat que, al final del segle XVIII, es produí a Catalunya una davallada de l'ingrés senyorial real provinent de l'arrendament d'aquests drets.⁴² Això ho podem comprovar, també, a nivell d'aquesta comarca, ja que les rendes senyorials reals provinents de l'arrendament de drets senyorials⁴³ tingueren un creixement de 1759-64 a 1777-82,

38. Vegeu-ne les dades a l'apèndix 2, columnes C i %C/D.

39. Albert COTS I CASTANÉ, *Institucions senyorials...*, p. 299.

40. Vegeu l'apèndix 2, columna A.

41. Vegeu l'apèndix 2, columna B.

42. Jaume TORRAS ELIES, *Sobre la renta señorial en Catalunya a fines del siglo XVIII*, dins AUTORS DIVERSOS, *La economía agraria en la historia de España* (Madrid 1979). També Montserrat DURAN I PUJOL, *L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)*, «Recerques», núm. 17 (1985), ps. 7-42; i Montserrat CAMINAL, Esteban CANALES, Àngels SOLÀ i Jaume TORRAS, *Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835)*, «Recerques», núm. 10 (1980), ps. 17-32. Aquí cal tenir presents les crítiques que Núria Sales (*Senyors i pagesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*, «L'Avenç» [1988], núm. 115, ps. 53-54) fa de les visions massa simplistes d'aquesta problemàtica, i que jo trobo prou encertades.

43. Vegeu l'apèndix 4, columna B. Per als ingressos nominals, columna A.

en què passaren d'un índex 71 a 100, i després hi hagué una davallada de 1777-82 a 1795-1800, en què passaren d'un índex 100 a 80.

Pel que fa a la conflictivitat, reproduïxo, a l'apèndix 4, tres sèries amb nombres índexs que ens poden ajudar a analitzar aquesta relació. Si utilitzem les columnes D i E —que fan referència al nombre absolut de conflictes—, veurem que hi ha una correlació inversa entre ingrés senyorial i conflictivitat senyorial, és a dir, com més baix és l'ingrés més alta és la conflictivitat. Crec que l'alta conflictivitat del primer període (1759-66) és deguda a la resposta de la noblesa, via capbrevacions —el 80 % dels conflictes senyorials d'aquests anys són motivats per les capbrevacions—, per incrementar els ingressos i plantar cara a la resistència pagesa, que passava, majoritàriament, per «l'oblit» de pagar lluïsmes, i la reducció «espontània» de determinats censos. Quant a l'alta conflictivitat senyorial del final del període, es repetiria la mateixa situació. Un cop finalitzada l'ofensiva senyorial per incrementar els ingressos, i després d'un període de relativa tranquil·litat (1765-1776), de nou la resistència pagesa a voler pagar alguns drets senyorials —censos, delmes i lluïsmes sobretot— provocaria una nova reacció senyorial per via dels plets que portaria un alt nivell de conflictivitat a partir del 1781 fins a la fi de segle —aquí cal inserir la crisi i les guerres del final del segle. A aquest darrer període s'hi afegí una alta conflictivitat a causa de la problemàtica ocasionada pels dominis exclusius i els drets i béns comunals, ja que hi hagué un ampli procés de privatització de la terra —per compensar la davallada real d'altres ingressos? Sembla, doncs, que podem establir, pel que fa al Penedès en aquest període, una correlació —que caldria confirmar amb estudis més aprofundits— entre una davallada dels ingressos senyorials reals —deflectats al preu del gra a Barcelona—, i provinents de l'arrendament d'aquests drets, i un increment de la conflictivitat senyorial. Pel que fa a Catalunya, Antoni Segura arriba a unes constatacions semblants.⁴⁴

Ara bé, si nosaltres agafem la columna C de l'apèndix 4, les coses semblen diferents, ja que la correlació és entre un nivell baix d'ingressos i un nivell baix de conflictivitat senyorial dins la conflictivitat total. L'explicació podria ésser que l'alta conflictivitat senyorial va anar acompanyada d'una alta conflictivitat d'altres tipus, cosa que relativitzaria les dades absolutes de conflictes senyorials i, alhora, demostraria una interrelació entre explotació senyorial i d'altres tipus —censos, arrendaments—, ja que totes es basen en l'extracció de l'excedent pagès. Assenyalem que una bona part dels conflictes del primer període (1759-1764) tenen com a nucli l'impagament de les rendes dels censals. I que, pel que fa al darrer període (1789-1800), una bona part dels «altres» conflictes són enfrontaments entre diferents sectors de la pagesia. Malgrat tot, la columna C ens mostra que els percentatges més alts —per sobre de la mitjana— de conflictivitat senyorial sobre el total es donen entre el 1777 i el 1800, coincidint amb l'alta conflictivitat senyorial absoluta.

Per últim, referent a aquest tema, diguem que la disminució d'ingressos senyorials no ha de comportar una disminució de l'explotació pagesa, ja que,

44. A. SEGURA I MAS, *L'arrendament de drets senyorials, la conflictivitat social entorn de les institucions senyorials i la propietat de la terra a Catalunya*, dins AUTORS DIVERSOS, *Orígens del món català contemporani* (Barcelona 1986), p. 55.

entremig, hi havia sovint els arrendataris d'aquests drets que també s'apropriaven una part de l'excedent pagès. A més, a la segona meitat del segle XVIII, un mecanisme bàsic d'extracció de l'excedent pagès eren els censals i altres fórmules creditícies, tal com he pogut comprovar pel gran nombre de processos referits a aquesta problemàtica i que he localitzat als fons estudiats. Cal dir també que la reducció dels ingressos senyorials provinents de l'arrendament de rendes senyorials no ha de comportar necessàriament una reducció de la renda que finalment percep el senyor, ja que pot compensar aquesta minva per altres vies d'extracció de l'excedent pagès.

Distribució geogràfica

La conflictivitat senyorial se centrà, fonamentalment, a la depressió interior del Penedès. Però aquesta zona, malgrat la seva homogeneïtat geogràfica, no tenia una homogeneïtat social ni econòmica, ja que incloïa tant pobles on l'activitat econòmica era bàsicament la producció per al consum, com pobles on una bona part de l'activitat econòmica era la producció per l'intercanvi.

Assenyalem en primer lloc que la conflictivitat senyorial abastà 32 pobles,⁴⁵ cosa que representa la meitat dels pobles de la comarca, i dóna una mitjana de 2,4 conflictes per poble que en té.⁴⁶ Si relacionem el total de conflictes amb el total de pobles tindrem com a resultat 1,2 conflictes per poble.⁴⁷ Aquí tenim una altra mesura de la incidència d'aquesta conflictivitat, una conflictivitat important que es donà a la meitat de pobles de la comarca —al llarg dels 36 anys dels quals disposem d'informació completa—, però possiblement no la més important.⁴⁸

Si baixem al detall de cada poble, constatem que els més conflictius van ésser Vilafranca (amb 15 conflictes), Sant Martí (amb 7) i Castellví (amb 6). El primer, amb forta presència d'activitats artesanes, menestrals i comercials i amb una agricultura dedicada, en bona part, a la comercialització, i en el qual la menestralia, els comerciants i els «doctors» controlaven un percentatge important de la terra del seu *hinterland*. Pel que fa al segon, la pagesia benestant dominava el poder local i controlava la terra, comercialitzant una bona part de la seva producció vinícola en aiguardent. Quant al tercer, era un poble que podríem denominar «tradicional», és a dir, amb una important producció per a l'autoconsum. Trobem, doncs, que els pobles amb més conflictes senyorials —Vilafranca i Sant Martí Sarroca— pertanyen a unes zones amb desenvolupament econòmic i tenen uns sectors socials que es beneficiaven d'aquest —sectors de la menestralia i de l'artesanat, comerciants i pagesia benestant— i

45. Vegeu el quadre de l'apèndix 5.

46. Vegeu la columna D/A de l'apèndix 6.

47. Vegeu la columna D/E de l'apèndix 6.

48. Tot i que la importància d'aquesta conflictivitat es veu augmentada si, en lloc dels pobles, ens referim als habitants dels pobles afectats, ja que aquests (17.544) representaven el 64 % del total. O, si ens referim a l'extensió dels pobles afectats (815 km²), que representen el 83 %. Però recordem, un cop més, que es tracta d'una conflictivitat majoritàriament de caire individual.

s'enfrontaven, puntualment —recordem-ho—, a determinades pràctiques dels senyors. Però també trobem conflictivitat senyorial important en pobles de caire «tradicional» —Castellví de la Marca—, exemple clar de conflictivitat protagonitzada, majoritàriament, per la pagesia mitjana i petita.

Després trobem cinc pobles⁴⁹ que tenen una conflictivitat alta, per sobre de la mitjana. Aquests pobles tenien situacions econòmico-socials diferents. Per una part, la Bisbal, Sant Miquel d'Olèrdola i la Granada eren pobles de característiques semblants a les que hem exposat per a Sant Martí Sarroca, és a dir, agricultura com a activitat principal, però en part comercialitzada en forma d'aiguardent, i amb una pagesia benestant que dominava el poder local i l'economia. Per una altra, Torrelles de Foix, de caire més «tradicional», com Castellví de la Marca. Finalment, Sant Quintí, on la situació era diferent, perquè allà, malgrat que l'agricultura era important, ho era també la producció manufacturera a base de molins de paper i farina i de les fàbriques de draps. Les disputes pel control de l'aigua enfrontaren sectors que controlaven aquesta activitat —pagesia benestant, comerciants i certs sectors de la menestralia— entre ells i amb els senyors.

La resta dels conflictes és força dispers, i n'hi hagué tant en poblacions amb gran activitat comercial, com Sitges —2 conflictes—, o manufacturera com Sant Pere de Riudebitlles —2 conflictes—, com a pobles marcadament agrícoles i de producció, bàsicament, per al consum com Marmellà, Pontons i Sant Pau d'Ordal, tots amb un conflicte.

Podem constatar, doncs, una certa concentració de la conflictivitat senyorial, ja que els cinc pobles amb més conflictes —la Bisbal, Castellví de la Marca, Sant Martí Sarroca, Sant Quintí i Vilafranca— sumen la meitat del total.⁵⁰ I, en aquests llocs —a excepció de Castellví—, hi podem apreciar clarament un enfrontament —puntual, això sí— entre els sectors de les classes benestants no senyorials, que havien crescut al voltant dels canvis que s'havien produït a les economies d'aquests pobles, ja fos amb l'activitat industrial, comercial o amb una agricultura comercialitzada, amb els posseïdors dels drets senyorials. Però cal assenyalar que hi havia pobles que també havien experimentat canvis i, contràriament, no enregistraren conflictivitat d'aquesta mena com, per exemple, el Vendrell, o en tingueren molt poca, com Sant Pere de Ribes, que tingué un conflicte. Cal assenyalar, finalment, que els conflictes senyorials a les zones denominades «tradicionals» estaven protagonitzats per la pagesia mitjana.

Si analitzem la distribució geogràfica de la diferent conflictivitat, podem veure que, dins els drets econòmics, la que està relacionada amb el domini directe es concentrà en quatre pobles —Vilafranca, Sant Martí, la Bisbal i Castellví—, que abasten en total el 67 % de la conflictivitat d'aquesta mena. En canvi, pel que fa als delmes, la conflictivitat estigué molt dispersa. La conflictivitat sobre domini exclusiu es concentrà, en les tres quartes parts, a la zona del Riudebitlles, on la lluita pel control de l'aigua esdevingué fonamental.

49. Vegeu l'apèndix 5.

50. Vegeu l'apèndix 5.

Conflictivitat i jurisdicció

Un altre tema que cal considerar és la distribució de la conflictivitat senyorial amb relació a les diferents jurisdiccions.⁵¹

Pel que fa al nombre de pobles que registraren conflictes senyorials, un 41 % eren de jurisdicció senyorial, un altre 53 % de reialenc i el 6 % restant de jurisdicció compartida.⁵² Si en lloc del nombre de pobles ens fixem⁵³ en els conflictes que es donen a cada jurisdicció, veurem que el 37 % es produeixen en pobles de senyoriu, el 59 % a pobles de reialenc i el 4 % restant en pobles de jurisdicció compartida. Dins els de jurisdicció senyorial, els de jurisdicció senyorial secular tingueren el 21 % dels conflictes, els de jurisdicció senyorial eclesiàstica secular el 13 % i els d'abadenc el 3 %.

Podem concloure, almenys provisionalment, que les poblacions més afectades —tant pel nombre de pobles absoluts (17) com relatiu (53 % d'aquesta jurisdicció), així com pel nombre de conflictes absoluts (45)— són les de reialenc. Després d'aquestes vénen les de jurisdicció senyorial secular —tant per nombre de pobles (8), com per nombre absolut de conflictes (16)—. Després trobem les de jurisdicció senyorial eclesiàstica secular (amb 10 conflictes). Quant a la intensitat —em refereixo als conflictes per poble—, pel que fa als pobles afectats, són els de jurisdicció eclesiàstica secular els d'una major intensitat conflictiva (amb 3,3 conflictes per poble) i, pel que fa al conjunt de pobles d'una determinada jurisdicció, els més afectats són els de reialenc (amb 1,9 conflictes per poble).⁵⁴

Una possible hipòtesi explicativa de la importància dels conflictes senyorials en zones de reialenc, crec que ha d'estar relacionada amb el fet que la major part de conflictes localitzats són sobre drets econòmics, perquè en aquestes zones podien estar més qüestionades determinades aplicacions d'aquest conjunt de drets senyorials, tant a nivell ideològic —ja que, en no exercir la jurisdicció el senyor, es podia fer menys acceptable que tingués drets sobre la terra— com a nivell pràctic, ja que, en no estar sota jurisdicció del senyor, els que en tenien el domini útil podien veure amb més possibilitat d'èxit la resistència passiva a pagar aquesta mena de drets. Però no podem menysvalorar que el 37 % dels conflictes tingueren lloc en pobles de jurisdicció senyorial.

Base social

Els conflictes relacionats amb la percepció de drets pel domini de la terra enfrontaren els senyors eminents i/o alodials amb els que n'ostentaven el domini útil. Per part dels que n'ostentaven el domini directe, trobem des de membres de la noblesa local —pocs— a membres de l'alta noblesa —com el marquès de la Manresana i el d'Alfarràs—; però els que hi intervingueren més sovint fo-

51. Vegeu l'apèndix 6.

52. Vegeu l'apèndix 6, columna A.

53. Vegeu l'apèndix 6, columna D.

54. Vegeu l'apèndix 6, columnes % D/A i D/E.

ren els senyors eclesiàstics, concretament del clero secular, bé individualment bé com a membres d'alguna institució eclesiàstica, com la mitra de Barcelona. Pel que fa als que en tenien el domini útil, estaven representats, als pobles, per sectors de la pagesia benestant i mitjana —en un 80 % dels conflictes—, i, a les viles, pel grup que formaven sectors de la menestralia, l'artesanat i dels «doctors», sense oblidar que també hi trobem pagesia benestant.

Quant als conflictes relacionats amb els delmes, enfrontaven grups de pagesos —aquí trobem tots els sectors: benestants, mitjans i petits—, que tenien el domini útil, amb els recaptadors de delmes. O, àdhuc, aquests darrers entre ells.⁵⁵ Però també trobem pagesos —aquí només de la pagesia benestant— a l'altre cantó del conflicte, ja que no sols hi intervingueren institucions eclesiàstiques, sinó també noblesa laica i membres de la pagesia i de l'artesanat que eren arrendadors o sots-arrendadors del delme o de la casa major delmera.

En els conflictes pel domini exclusiu hi intervingueren particulars amb domini útil, senyors i ajuntaments, i cadascun defensà els seus interessos amb arguments de tipus senyorial o d'un altre caire. No hi ha, en aquesta conflictivitat, bàndols clarament definits.

Pel que fa als drets i als béns del comú, la conflictivitat enfrontà sempre els mateixos sectors: en un costat, els ajuntaments, que, recordem-ho, representaven determinats sectors de les classes dominants —tot i que, en aquells anys, ja havien inclòs representants d'altres sectors dels pobles mitjançant els síndics i diputats del comú—, i grups de pagesos i pastors, i, a l'altre, senyors territorials i sectors que tenien la propietat plena —sectors de la burgesia vilatana i de la pagesia benestant.⁵⁶

Malgrat que les línies no siguin gaire clares —mai no ho són a nivell històric i menys en períodes de canvis, com ho és el del final del segle XVIII—, sí que, amb el que fins ara hem dit, es poden fer unes reflexions sobre la base social de la conflictivitat senyorial.⁵⁷ aquesta conflictivitat enfrontà els qui tenien drets senyorials —membres de la noblesa i de l'estament eclesiàstic, bàsicament— i els qui se'n beneficiaven d'alguna manera, però que pertanyien a altres grups socials —arrendataris d'aquests drets, o que hi havien accedit per compra—, amb els qui els patien, però més concretament amb els sectors alts i, sobretot, mitjans d'aquesta, és a dir, la pagesia benestant (15 % del total d'intervencions en conflictes), i la mitjana (32 %) i diferents sectors urbans (menestrals, artesans, «doctors», comerciants i fabricants, 16 %). Aquests grups eren els que tenien la major part del domini útil de les terres que conreaven o feien conrear per altri. Recordem que aquest protagonisme social es diversificava territorialment; així, els pagesos benestants participaren de la conflictivitat als pobles d'agricultura «moderna», mentre que la pagesia mitjana ho féu, sobretot, als pobles d'agricultura «tradicional». A les viles els protagonistes foren els sectors de les classes mitjanes urbanes.

Tot i aquesta clarificació en l'enfrontament de sectors socials al voltant dels drets senyorials, cal dir que aquest enfrontament no era tant entorn dels drets,

55. AJ-AHCVP, P. XVIII, caixa XLIII. I l'apèndix 7, nota 1.

56. *Ibid.*

57. Vegeu el quadre resum a l'apèndix 7.

com de determinades aplicacions a les quals els ostentadors del domini útil intentaren oposar una resistència passiva com ja hem assenyalat. Però, alhora, cal no oblidar que membres d'aquests mateixos sectors s'aprofitaven d'aquests drets per apropiar-se una part de l'excedent pagès mitjançant arrendaments i altres fórmules.⁵⁸

Crec interessant de referir-me, breument, a un cas que resumeix la situació d'interrelació entre els grups socials al voltant dels drets senyorials a finals del segle XVIII al Penedès. He localitzat dos conflictes en què un dels dos protagonistes és el mateix personatge. Es tracta d'un pagès benestant de Sant Quintí de Mediona, Joseph Oliver, que, a més, tenia alguns molins fariners, un de paperer i una forja i que era, alhora, senyor jurisdiccional d'una quadra, per atorgament del duc de Cardona. En un primer conflicte,⁵⁹ l'any 1788, es basà en una cessió, per part del duc de Cardona, de l'ús de les aigües de la riera de Sant Quintí per tal d'utilitzar-les com millor li plagués per fer anar els seus molins, i s'enfrontà —amb l'argument de la cessió d'un dret senyorial— a l'ajuntament de Sant Pere de Riudebitlles, que exigia que deixés lliures les aigües per a la seva població. Mentre que, en un segon conflicte,⁶⁰ l'any 1794, s'enfrontà a la marquesa de Llió, que li exigia, en funció dels drets senyorials del seu marquesat, que deixés lliure el curs de les aigües de l'esmentada riera per tal que els seus molins paperers tinguessin l'aigua necessària. En aquesta ocasió el nostre personatge utilitzà altres arguments, com el dret de propietat de la peça de terra on tenia les rescloses, o el dret a alimentar d'aigua els seus molins, i no féu aparèixer, en cap moment, la cessió senyorial esmentada més amunt, ans al contrari, criticà la que presentà la marquesa.

A tall de conclusió

La conflictivitat senyorial —referint-nos sempre al Penedès durant el període 1759-1800—, dins del context de la conflictivitat total, fou important, però no la més important. La major part d'aquesta conflictivitat es generava al voltant de l'aplicació dels drets econòmics, i, dins d'aquests, dels que estaven directament relacionats amb el domini directe.

Hi hagué una concentració a nivell cronològic, amb una alta conflictivitat en el període final (1777-1800). I, també, una concentració geogràfica, ja que vuit pobles abastaren les dues terceres parts de la conflictivitat. Molts d'aquests pobles participaren dels canvis que s'estaven produint en els modes de produir i de viure, però cal recordar que altres pobles que també hi participaren no tingueren conflictivitat senyorial o la tingueren més baixa. Pel que fa a la juris-

58. La majoria dels arrendataris de drets senyorials al corregiment de Vilafranca durant aquest període eren pagesos benestants, artesans i menestrals del corregiment, i comerciants del corregiment i de Barcelona. Per a una anàlisi més detallada, Ramon ARNABAT, *La conflictivitat senyorial al corregiment de Vilafranca, 1771-1779*, inèdit (1988), ps. 29 i 30. Gaspar Feliu (*El negocio de los arrendamientos de rentas señoriales*, «Revista de Historia Económica», any III, núm. 1 [1985], ps. 31-54) assenyalà que el negoci de l'arrendatari pot arribar al 30 % del total recaptat al pagès.

59. AJ-AHCVP, P. XVIII, caixa LIV.

60. AJ-AHCVP, P. XVIII, caixa LVII.

dicció, les poblacions de reialenc foren les més afectades, proporcionalment, per la conflictivitat senyorial. Després d'aquestes vénen, també proporcionalment, les de jurisdicció senyorial eclesiàstica secular.

Finalment, recordem que la conflictivitat enfrontà, d'una banda, senyors territorials i jurisdiccionals i aquells que es beneficiaven directament o indirectament d'aquests conjunts de drets —poseïdors del domini directe, arrendataris de drets senyorials, etc.—, com sectors de la pagesia benestant, dels comerciants i de l'artesanat, i, de l'altra, els que posseïen el domini útil, la pagesia benestant i mitjana als pobles, i la pagesia benestant, sectors de l'artesanat i menestralia, i «doctors» a les viles i llurs rodalies. Però no sembla que es tractés d'un enfrontament frontal.

APÈNDIX 1. La jurisdicció al Penedès al final del segle XVIII¹

	pobles	%	habitants	%	extensió (km ²)	%
<i>jurisdicció reial</i>	24	36,9	10.398	37,7	293,21	29,9
<i>jurisdicció compartida</i>	3	4,6	1.307	4,7	29,29	3,0
<i>jurisdicció senyorial:</i>						
— abadenc	6	9,2	3.341	12,1	91,29	9,3
— eclesiàstic (no abad.)	11	16,9	7.482	27,1	270,94	27,7
subtotal eclesiàstica	17	26,1	10.823	39,2	362,23	37,0
— secular	21	32,3	5.036	18,2	294,92	30,1
<i>subtotal senyorial</i>	38	58,4	15.859	57,4	657,15	67,0
<i>totals</i>	65	99,9	27.564	99,8	979,65	100,0

1. En aquest quadre manquen les localitats de Calafell, Cunit, Cubelles i Vilanova. Vegeu la nota 9.

Elaboració pròpia, a partir d'aquestes fonts:

— Jurisdicció

Documentació de l'Arxiu Judicial de l'Arxiu Històric de Vilafranca del Penedès, sèrie Processos, secció del segle XVIII, anys 1759-1800 (AJ-AHCVP, P. segle XVIII). M. BARBA I ROCA, *Respuesta al interrogatorio del Sr. D. Francisco de Zamora por lo concerniente al Partido de Vilafranca* (1787). M'ha estat possible consultar aquesta obra gràcies a Jordi Vallès, Pep Colomé i Raimon Soler, que n'estan preparant una reedició.

Jordi VIDAL I PLA, *Els dominis jurisdiccionals a la Catalunya moderna: estudi de fonts i assaig cartogràfic*, «Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya» (Barcelona 1985), vol. I, ps. 339-346. A més d'altres dades inèdites facilitades per aquest historiador.

Aquestes dades coincideixen molt amb les que aporta Albert COTS, *La conflictivitat senyorial a Catalunya, 1750-1837*, a partir de la sèrie Nombramientos, de l'any 1765 (ACA, reg. 964). En canvi, hi ha més divergències tant amb les que aporta Consuelo RECIO (*El régimen señorial, su situación en Cataluña en vísperas de su disolución*, a partir d'*España Dividida en Provincias...*, del 1789) com amb les que aporta Vicente de FRIGOLA a la *Relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña...*, del 1824.

— Població

Josep IGLÉSIES, *El cens del comte de Floridablanca 1787* (Barcelona 1969-70).

— Extensió

«El Penedès i l'Anoia», *Gran geografia comarcal de Catalunya* (Barcelona 1982), vol. 5.

APÈNDIX 2. *Cronologia de la conflictivitat senyorial i la conflictivitat total al Penedès (1759-1800)*¹

períodes	tipus de conflictes senyorials						total de conflictes	
	A	% A	B	% B	C(A+B)	% C	D	% (C/D)
1759-64	19	26,4	0	0,0	19	25,7	157	12,1
1765-70	9	12,5	0	0,0	9	12,2	57	15,8
(1771-76	2	—	0	—	2	—	14	14,3)*
1777-82	10	13,9	0	0,0	10	13,5	43	23,3
1783-88	12	16,7	1	50,0	13	17,6	58	22,4
1789-94	8	11,1	0	0,0	8	10,8	66	12,1
1795-1800	14	19,4	1	50,0	15	20,2	82	18,3
totals:	72	100,0	2	100,0	74	100,0	463	15,5
mitjana anual	2,0		0,05		2,05		12,9	

A = conflictes sobre drets econòmics.

B = conflictes sobre drets jurisdiccionals.

C = total de conflictes senyorials.

D = totalitat de conflictes, de tota mena, localitzats a l'AJ-AHCVP, P. XVIII.

* D'aquest període, a la font consultada, només hi ha processos dels anys 1771 i 1772; per això he prescindit d'aquest a l'hora de fer els càlculs, col·locant les dades entre parèntesis a títol informatiu.

1. Elaboració pròpia a partir del fons de l'AJ-AHCVP, P. XVIII.

APÈNDIX 3. *Tipologia de la conflictivitat senyorial al Penedès (1759-1800)*¹

<i>conflictes sobre drets econòmics</i>	<i>núm.</i>	<i>% sobre econòmics</i>	<i>% sobre total</i>
domini directe	21	29,2	28,4
censos i lluïsmes	12	16,7	16,2
altres prestacions	3	4,1	4,0
delme i primícia	12	16,7	16,2
domini exclusiu	10	13,9	13,5
béns del comú	14	19,4	18,9
total parcial	72	100,0	97,2

<i>conflictes sobre drets jurisdiccionals</i>	<i>núm.</i>	<i>% sobre jurídic</i>	<i>% sobre total</i>
total parcial	2	100,0	2,8
<i>nombre total de conflictes</i>	74		100,0

1. Elaboració a partir del fons de l'AJ-AHCVP, P. XVIII.

APÈNDIX 4. *Conflictivitat i ingrés senyorial al Penedès (1750-1800)*

<i>període</i>	<i>Valors índex, base 100=1777-82</i>		<i>conflictivitat senyorial</i> ²		
	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	<i>E</i>
1759-64	59	81	52	190	186
1765-70	64	71	68	90	119
1771-76	91	88	61	—	—
1777-82	100	100	100	100	100
1783-88	96	85	96	130	139
1789-94	122	85	52	80	104
1795-1800	153	80	78	150	141

1. Columna A: ingressos nominals.

Columna B: ingressos deflactats al preu del blat a Barcelona obtinguts a partir de la sèrie que ofereix Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III (Barcelona 1986), p. 378.

Aquests índexs corresponen a la mitjana aritmètica dels índexs deflactats corresponents als següents ingressos senyorials (tots provinents de l'arrendament d'aquests drets):

— Ingressos senyorials del rei a Vilafranca, *Arriendo de las rentas reales de la villa y término de Vilafranca*, que comprèn censos, meitat de lluïsmes i vendes i drets de mesura al mercat (Vilar assenyala que són molt febles, però que la massa devia augmentar considerablement al llarg del segle) (P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III [Barcelona 1986], ps. 518-519).

— Ingressos senyorials de l'orde de Sant Joan de Jerusalem de Selma i Vallmoll (arrendament de censos, delmes i altres drets), dins M. DURAN, *L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)*, «Recerques», núm. 17 (1985), ps. 37-39.

— Ingressos senyorials de la rectoria de Mediona i el priorat de Sant Quintí que rep la catedral de Barcelona per l'arrendament dels drets alodials i del lluïsmes. Aquesta sèrie m'ha estat facilitada per Jordi Vidal i Pla, i per la consulta (que els autors m'han ofert) del treball de curs, inèdit, *Evolución de la contabilidad de una institución eclesiástica: la Catedral de Barcelona en el siglo XVIII* (Barcelona 1978-79) i del qual són autors F. MUÑOZ PRADAS, J. VIDAL PLA i K. MITSUHASHI.

2. Columna C: a partir del percentatge de conflictes senyorials sobre el total de conflictes. Dades a l'apèndix 2, columna % (C/D).

Columna D: a partir del nombre total de conflictes. Dades a l'apèndix 2, columna C.

Columna E: a partir de la mitjana mòbil de cinc anys centrada.

APÈNDIX 5. Distribució per pobles de la conflictivitat senyorial al Penedès (1759-1800)¹

nombre de conflictes	pobles que en tenen	% so- bre pobles que en tenen	% total pobles	total conflictes	% sobre conflictes
15	1	3,1	1,5	15	19,7
7	1	3,1	1,5	7	9,2
6	1	3,1	1,5	6	7,9
4	2	6,3	3,1	8	10,5
3	3	9,4	4,6	9	11,8
2	7	21,9	10,8	14	18,4
1	17	53,1	26,2	17	22,4
subtotal	32	100,0	49,2	76 *	99,9
0	33	—	50,8	—	—

* Hi surten dos conflictes més (76) que a l'apèndix 2 (74), ja que hi ha dos conflictes que afecten quatre pobles.

1. Elaboració a partir de les dades de l'AJ-AHCVP, processos del segle XVIII.

APÈNDIX 6. *Conflictivitat senyorial i jurisdicció al Penedès (1759-1800)*¹

<i>jurisdicció</i>	<i>pobles afectats</i>		<i>B</i>	<i>tipus de conflictes</i>				<i>% D</i>	<i>E</i>	<i>jurisdicció i conflictes</i>		
	<i>A</i>	<i>% A</i>		<i>% B</i>	<i>C</i>	<i>% C</i>	<i>D(B+C)</i>			<i>% A/E</i>	<i>D/A</i>	<i>D/E</i>
senyorial sec.	8	26	15	20	1	50	16	21	21	38	2,0	0,8
senyorial ecles.	3	9	10	14	0	0	10	13	11	27	3,3	0,9
senyorial abad.	2	6	2	3	0	0	2	3	6	33	1,0	0,3
<i>subtotal seny.</i>	13	41	27	37	1	50	28	37	38	34	2,1	0,7
compartida	2	6	3	4	0	0	3	4	3	67	1,5	1,0
reialenc	17	53	44	59	1	50	45	59	24	71	2,6	1,9
total	32	100	74	100	2	100	76	100	65	49	2,4	1,2

- Notes: A: nombre de pobles afectats.
 B: conflictes sobre drets econòmics.
 C: conflictes sobre drets jurisdiccionals.
 D: total de conflictes senyorials.
 E: pobles que tenen aquella jurisdicció.

1. Elaboració pròpia a partir dels apèndixs 1 i 5.

APENDIX 7. *Base social de la conflictivitat senyorial al Penedès (1759-1800)*¹

Els que es beneficiaven dels drets senyorials:

sector social	tipus de conflicte				totals	
	drets econòmics		drets jurisdiccionals			
	A	B	A	B	A	B
senyors laics	20	35,1	1	50,0	21	35,6
senyors ecles. inst.	19	33,3	1	50,0	20	33,9
senyors ecles. indv.	13	22,8	0		13	22,0
pagesos (arrendat.)	4	7,0	0		4	6,8
menestrals (arrendat.)	1	1,7	0		1	1,7
totals	57	99,9	2	100,0	59	100,0

Els que es resistien a determinades aplicacions dels drets senyorials:

sectors socials	tipus de conflicte								totals			
	drets econòmics				drets jurisdiccionals							
	A	B	C	D	A	B	C	D	A	B	C	D
pagesos	54	75,0			1	50,0			55	74,3		
— benestants			11	15,3			0				11	14,9
— mitjans			23	31,9			1	50,0			24	32,4
— petits			9	12,5			0				9	12,1
— ?			11	15,3			0				11	14,9
ajuntaments	6	8,3			1	50,0			7	9,5		
menestrals	5	6,9			0				5	6,7		
doctors	5	6,9			0				5	6,7		
comerciants	1	1,4			0				1	1,4		
fabricants	1	1,4			0				1	1,4		
totals	72	99,9			2	100,0			74	100,0		

Notes: A: nombre d'ocasions en què apareix aquest grup social.

B: percentatge en relació amb aquest tipus de conflicte.

C: nombre dins el grup de pagesos.

D: percentatge d'aquest grup de pagesos dins el total de conflictes d'aquest tipus.

1. Elaboració pròpia a partir de l'AJ-AHCVP.

Aquesta mostra, com es pot comprovar, no recull al 100 % els casos que he analitzat, ja que hi manquen els referents a béns i drets del comú, en els quals els defensors dels drets de tipus senyorial-comunal (dret de llenyegar, pasturar, etc.); són, en vuit ocasions, pagesos petits i mitjans (53 % dels casos) i, en sis, ajuntaments (47 %); aquests drets són atacats, en deu ocasions, per pagesos benestants (71 % dels casos), en tres, per senyors laics (21 %), i, en una, per doctors (8 %). També hi manquen alguns conflictes al voltant dels delmes, ja que els enfrontaments són entre els mateixos perceptors per veure qui té dret a cobrar-los. Els sectors socials representats són, en tres ocasions, senyors eclesiàstics individuals (37 %), en dues, pagesos benestants (arrendataris) (25 %) i, també, senyors laics (25 %), i, en una, institucions eclesiàstiques (3 %).